Pelikán, Jarmil

Resumé

In: Pelikán, Jarmil. *Recepcja twórczości Juliusza Słowackiego w literaturze i społeczeństwie polskim w latach 1849-1867.* vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963, pp. 187-190

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/126676
Access Date: 28. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

RESUMÉ

V četných dosavadních pracích o životě, díle a významu Julia Słowackého v polské národní kultuře byla věnována velká pozornost jeho vlivu na pozdější básnické generace, hlavně na tvorbu symbolistů a dekadentů na konci 19. a na počátku 20. století. Jako hlavní důvod mimořádného zájmu této generace o Słowackého uváděli literární historici především básníkovo mistrovství slova a formální virtuositu; zpravidla však přecházeli mlčením ideovou náplň jeho děl. Takový přístup k odkazu velkého romantika byl zřejmě příčinou toho, že se téměř pomíjela jiná období, kdy Słowackého poesie rovněž silně působila. Nejvíce se přehlížel časový úsek bezprostředně následující po básníkově smrti. Tvrdilo se, že tehdy byl Słowacki „neznám" nebo „zapomenut". Jako termín a quo pro zájem o Słowackého byl v odborné literatuře přijat rok 1867, rok vyjití monografie A. Małeckého, který v ní — jak se psalo — „objevil" Słowackého. Avšak již fakt, že tento „neznámý" básník se první z velkých polských romantiků dočkal monografie — a to velmi obsáhlé a důkladné — nutí k revisi ustáleného názoru. Vznik monografie nevysvětlí pouze soukromý zájem profesora Małeckého o oblíbeného básníka. Tento zájem o Słowackého byl u Poláků v padesátých, a hlavně šedesátých letech minulého století všeobecný a velmi živý všude tam, kam přes censurní zábrany pronikly emigrační svazky jeho děl.

Nynější práce si všímá nejcharakterističtějších hlasů o básníku od jeho smrti v r. 1849 do vydání monografie A. Małeckého. Značné množství těchto hlasů svědčí o tom, že poesie Słowackého měla již v této době velký ohlas.

Sledujeme-li podrobněji, jakým způsobem přijímali čtenáři a kritika tvorbu Julia Słowackého bezprostředně po jeho předčasné smrti, vystoupí do popředí jeden základní rys: kladné nebo záporné přijetí básníka, hlubší pochopení nebo strohá a odmítavá kritika, byly obyčejně podmíněny ideologickým stanoviskem čtenáře nebo kritika či literárního historika. Dlouhé a bojovné polemiky o básníka nebyly pouze bojem o uznání nedoceněného tvůrce vrcholných děl národní kultury, ale bojem mezi pokrokovými a konservativními složkami národa o takový výklad jeho poesie, který by odpovídal té které vrstvě. Tato skutečnost má prvořadý význam pro celou historii bojů o Słowackého; nejvýrazněji se však projevuje v letech revolučního vření v období Jara národů a Lednového povstání (1863), kdy verše Słowackého byly heslem dne a účastníci povstání je „nosili v tornistrách".

Tento dvojí přístup, nadšené přijetí Słowackého u demokratů a kritické výhrady k jeho poesii u konservativců, se začal rýsovat již ve čtyřicátých letech, zvláště po napsání *Odpovědi na Žalmy budoucnosti* Z. Krasińského a po navázání úzkého spojení již vážně nemocného básníka s tzv. mladou emigrací, která byla nucena po nezdařených povstáních opustit vlast. Tehdy už nemohlo být pochybnosti o básníkově stanovisku.

Na počátku básnické činnosti autora *Kordiana* nebylo jeho stanovisko tak jednoznačné. Z domu si vynášel názory a návyky salonového prostředí zámožných vrstev, charakter rozmazleného a sebevědomého jedináčka, který mu později vyvolal řadu nepříjemností a nepřátel. Hrdá neústupnost a kritický poměr ke všem emigračním seskupením vedly k osamocení, které zvyšoval Mickiewiczův přezíravý poměr k němu. Často po-

chopení jeho děl ztěžovala náročná forma, překvapující novátorstvím. Při rychlém ideovém vývoji a výjimečné plodnosti Słowackého se často stávalo, že byl odsuzován pro nedostatky, od kterých se již dávno oprostil. Zvláště jeho odpůrci připomínali tyto počátky a přezírali pozdější úspěchy. Tyto skutečnosti se nemálo přičiňovaly o to, že během básníkova života nebyla jeho tvorba náležitě oceňována a byla známa poměrně úzkému kruhu čtenářů. Nemalou roli sehrála též censura, která zakazovala vydávání a kolportáž děl emigračních autorů na polském území.

Avšak největší překážku spravedlivému ocenění básnického díla autora *Balladyny* stavěly záměrně doma i v emigraci konservativní složky národa, kterým překáželo radikální, revoluční zaměření jeho poesie. Protože skvělou formu jeho veršů nebylo možno popřít, snažili se představitelé reakce odtrhávat formu od obsahu, který nejraději ignorovali. Celou jeho tvorbu vyvozovali z přebujelé fantasie, z osobní pýchy, závisti a nezdravé ambice. Upírali mu originalitu, všude chtěli vidět jen a jen napodobení cizích vzorů. Básníkovu tvorbu představovali staticky, zamlčovali jeho ideologický vývoj. Jeho odsouzení šlechtické minulosti, kritické, bystré a správné postřehy o životě národa v minulosti i současnosti, upozornění na nutnost základních sociálních změn, kterými musí polská společnost projít, chce-li dosáhnouti samostatnosti — to vše nazývali perfidně výplodem domnělé a Słowackému záměrně připisované duševní úchylnosti. Toto „hodnocení" bylo mnohokrát opakováno (zámožní odpůrci Słowackého měli k dispozici většinu publikačních možností) a podpořeno autoritou některých kritiků a politiků (např. Siemieński, Klaczko, Szujski, Tarnowski) zahnízdilo se nadlouho v literární historii, ačkoliv od samého začátku vyvolávalo protesty.

Ve čtyřicátých letech v Poznaňsku to byli např. Libelt, Cybulski, Dembowski a Berwiński, kteří dovedli ocenit kritický postoj Słowackého ke zbytkům ustupující feudální ideologie, „ke všemu, co bylo odumřelé, nesprávné, falešné". Pro ně uvědomělý básníkův kriticismus nebyl urážkou národní tradice, jak to chtěli sugerovat konservativci, ale naopak projevem veliké lásky k vlasti a národu.

Ve šlépějích pokrokové poznaňské publicistiky šli pozdější demokraté, kteří v básníkově tvorbě zdůrazňovali především bohatství myšlenek. Otázky formální dokonalosti jim přitom nebyly cizí, ale rozhodně vystupovali proti oddělování formy od obsahu, který byl pro ně rozhodující. „Nám nejde o artismus. Zvykli jsme si hledat v poesii především ducha, který nás tak dlouho posiloval a povznášel" napsal K. Ujejski o poměru své generace k velkým romantikům. Demokraté odmítali obvinění, že poesie Słowackého má nenárodní, napodobitelský ráz. Úzkou souvislost mezi jeho tvorbou a národním děním podtrhla v nekrologu poznaňská „Gazeta Polska" a „Stadło". Když jiný tehdejší časopis — „Krzyż a Miecz" — píše o velké lásce k vlasti, o boji za národní svobodu, o nešťastném listopadovém povstání — stále se odvolává na myšlenky a obrazy ze Słowackého. Časté citáty a používání obratů Słowackého jinými autory k vyjádření svých myšlenek svědčí o tom, že jeho poesie byla čtena, byla blízká tehdejšímu životu, vyjadřovala základní otázky národního bytí.

V polských časopisech vycházejících na počátku druhé poloviny devatenáctého století, v literárně historických pracích, v různých pamětech a korespondencích se dovídáme, že přes všechny zákazy censury se znalost poesie Słowackého šířila ve všech záborech rozděleného Polska. Nejlépe ji však znali a pochopili čtenáři v Haliči. V padesátých, a hlavně šedesátých letech devatenáctého století tam můžeme mluvit nejen o mimořádném zájmu o odkaz velkého romantika, ale prostě o kultu jeho díla. K pochopení tohoto jevu je třeba si uvědomit, jaká v Haliči panovala atmosféra: „Čekání na ozbrojené povstání a touha po nové listopadové noci byly základním momentem duchovního života v Haliči v letech 1850—1863, určovaly snahy, byly smyslem, cílem a ří-

dící silou života." Díla Julia Słowackého, odsuzující „sarmatismus", pasivitu, přízemnost, vyzývající k revolučnímu činu, se v takovém prostředí zcela přirozeně stávala praporem, pod který se hrnula činorodá mládež a opravdoví vlastenci.

Słowackého se dovolávají a jeho velikost zdůrazňují časopisy „Pamiętnik Literacki", „Tygodnik Lwowski" a „Znicz" záhy po básníkově smrti. V příštích letech mu věnují mnoho pozornosti haličské časopisy „Świt", „Czytelnia dla młodzieży", „Niewiasta", „Kronika", „Kółko Rodzinne", varšavská „Gazeta Codzienna", „Tygodnik Ilustrowany", „Pszczoła" itd. Největší zásluhu na šíření popularity Słowackého — „revolucionáře z ducha" má „Dziennik Literacki", „tradiční bašta haličské demokracie". „Dziennik Literacki" uveřejnil řadu dříve neznámých veršů Słowackého a věnoval mu mnoho článků, recensí a rozmanitých zmínek. Od r. 1852 do r. 1859, kdy je Słowacki širší veřejnosti ještě málo známý, převládají v těchto příspěvcích ještě básně a úryvky z básníkových větších děl, zdůrazňování jeho příbuznosti s největšími mistry kultury, přesvědčování čtenářů o jeho velikosti a výjimečných hodnotách jeho tvorby. Od r. 1860 do r. 1867 jde převážně o interpretaci jeho děl, o důkazy jeho demokratismu, lidovosti, aktuálnosti, o vydobytí pro něho po zásluze mu náležejícího místa v polské literatuře a národní kultuře vůbec.

Znovu a znovu připomínal „Dziennik Literacki" Słowackého v souvislosti s Mickiewiczem a Krasińským, kteří již byli uznáni za největší básníky. Dokazoval správnost jeho názorů a bránil ho před útoky odpůrců. Spolupracovníci „Dziennika Literackého" nezřídka užívali citátů z děl Słowackého k vyjádření vlastních myšlenek. Řada výstižných slovních spojení a obratů Słowackého přešla do obecného užívání v platnosti přísloví, maxim, aforismů.

„Dziennik Literacki" slovy svých redaktorů a spolupracovníků (např. Jeż, Dobrzański, Starkel) správně postihl nejen to, že Słowacki je z polských básníků nejbližší tehdejšímu národnímu dění, ale i to, že jeho k budoucnosti směřující poesie bude stále naléhavěji a přesvědčivěji promlouvat k budoucím generacím. Čím více se rozrůstalo revoluční hnutí, čím více se blížilo Lednové povstání, tím se básníkovo slovo stávalo aktuálnější. Pro revoluční mládež bylo ukazatelem cesty, pobídkou k radikálnímu skoncování s nesvobodou a feudálními přežitky. Sám Stanislav Tarnowski, který velmi aktivně vystupoval proti nástupu nových sil a proti Słowackému, napsal, že Słowackého poesie byla tehdy přijímána jako proroctví, jako „manifest nejsvětějších a nejjasnějších pravd", že se „stal privilegovaným věštcem demokracie".

Haličtí demokraté — podobně jako dříve Cybulski a Dembowski — si cení básníka především za jeho tvůrčí kriticismus, za jeho odvážnou, realistickou kritiku polské minulosti i současnosti, za rozhodné odsouzení magnátské zvůle a útisku dělného lidu, staleté nespravedlnosti a zaostalosti. Proto se jim stal tak blízký *Kordian, Beniowski, Balladyna*, proto z *Hrobu Agamemnona* čerpali posilu k polemikám s konservativním „Czasem" a jeho přívrženci, snažícími se zesměšnit Słowackého a otupit ostří jeho protifeudálních veršů.

Chápání Słowackého v prvních desetiletích po jeho smrti jako básníka o vyhraněném ideologickém profilu mělo ještě jeden zajímavý důsledek. V tomto období se totiž nesetkáváme se zdůrazňováním antagonismu Mickiewicz — Słowacki, jak tomu bude později. Naopak, demokraté viděli mezi nimi ideovou příbuznost, stavěli je vedle sebe jako ty, kteří vedou sice odlišné, ale sobě blízké a životné vrstvy národa (Mickiewicz drobnou šlechtu, Słowacki lid a měšťanstvo), které se stanou zárodkem budoucí společnosti. Problém Słowacki kontra Mickiewicz byl zveličen teprve na přelomu devatenáctého a dvacátého století, a to hlavně J. Tretiakem. M. Kridl, ačkoliv správně viděl pramen nesprávných Tretiakových závěrů, nevhodně nazval vzájemný poměr dvou nej-

větších polských romantiků antagonismem. Tím vlastně podpořil Tretiakovy pochybené vývody a pomohl jim udržet se dlouho v literární historii. V polovině minulého století však nebyli stavěni do oposice Mickiewicz a Słowacki, ale Słowacki a Krasiński. A to právě z důvodů ideových, při čemž demokraté zpravidla odsuzovali reakční funkci poesie Krasińského (např. Jeż, Lenartowicz, Dobrzański, Starkel, Bałucki).

O mimořádném vlivu Słowackého na polskou literaturu a společnost již na počátku druhé poloviny devatenáctého století svědčí nejen veliké množství jemu věnovaných článků v tehdejších časopisech, četné myšlenkové i formální závislosti na autoru *Beniowského* v dílech básníků i prozaiků, nejen to, že k němu přilnuli bojovníci o sociální pokrok a levé křídlo účastníků Lednového povstání. O tomto vlivu svědčí též básnické a časopisecké počátky autorů, kteří ve své pozdější činnosti zradili svobodomyslné vzlety mladého věku a octli se v řadách obránců odcházejícího pořádku a tvorbu Słowackého odsuzovali (např. Siemieński, Klaczko, Pol, Kaczkowski, Szujski). O nezvyklé síle působivého slova básníka-revolucionáře nepřímo svědčí i odpor konservativců, kteří po neúspěchu Lednového povstání a po opadu revoluční vlny v druhé polovině šedesátých let zahájili rozhodné tažení proti Słowackému. Čelné místo v tomto tažení zaujímají krakovští „Stančíci", jmenovitě hrabě Tarnowski. Ten ve snaze zabránit stále vzrůstajícímu vlivu Słowackého na národ zašel až tak daleko, že mu upíral zdravý úsudek a připisoval mu úchylnou psychiku. Prohlašoval, že tvoří pouze ze své chorobné fantasie a neodpovídá za svá slova. V tomto směru nenávistných pomluv pokračoval dále J. Tretiak ve své monografii o básníku. Nebylo však již možno umlčet burcující tón básnického slova. Nejen v Haliči, ale i v jiných částech země byl Słowacki stále více čten i chápán a proti výpadům zpátečníků bránili jeho překrásnou, k budoucnosti upřenou poesii nejlepší představitelé národní kultury (Asnyk, Konopnicka, Kasprowicz aj.) do té doby, než jeho odpůrci musili umlknout a Słowackému bylo po zásluze přiznáno místo mezi největšími syny polského národa vedle Mickiewicze.